

Alena Nelešovska
Drahomira Holoušova

Ruch szkół alternatywnych w Republice Czeskiej

W Republice Czeskiej znajdujemy się na początkowym etapie kreowania społeczeństwa demokratycznego i pluralistycznego.

Współczesność otworzyła ponownie przestrzeń dla twórczego i alternatywnego podejścia w pracy dydaktyczno-wychowawczej. Pedagogika czeska ma, w tym zakresie, bogate tradycje z końca XIX w. a przede wszystkim z pierwszego trzydziestolecia XX w. związane z pracą szkół eksperymentalnych i reformowanych.

Do głównych cech tych szkół należała realizacja zasad szkoły aktywnej, ujawniającej możliwości i zdolności dziecka, respektującej dziecięce zainteresowania i dziecięcą indywidualność, wykorzystującej w nauczaniu inscenizację, kontakt z przyrodą, integrującej nauczane przedmioty, opartej na ściślejszej współpracy szkoły z rodziną.

Głównym czynnikiem szkół eksperymentalnych i reformowanych był profesjonalnie wykształcony nauczyciel, przygotowany do pracy z dziećmi. Miał on pewną swobodę w organizacji nauczania, w doborze treści kształcenia i ich układzie czasowym. Swoboda pracy nauczyciela była zawsze związana z jego bazą pedagogiczną, wewnętrzną dyscypliną, chęcią, pilnością i pracowitością.

W Republice Czeskiej powstaje obecnie szereg państwowych i prywatnych szkół alternatywnych, które wychodzą z głębszego poznania współcześnie funkcjonujących modeli szkół alternatywnych (szkoły waldorfskie, Plan jenański, szkoły Montessori, szkoły Freineta), ale także modeli wychowania i kształcenia ze szkół elementarnych oraz alternatywnych z Czechosłowacji z lat 30, gdyż swoimi założeniami i rozumieniem odpowiadają idei tych szkół.

Dalszym typem szkół alternatywnych na ziemiach czeskich są szkoły kościelne i szkoły zrzeszeń wyznaniowych. Należą do nich:

1. Szkoły, w których strona treści nauczania i metod nauczania jest porównywalna ze szkołami państwowymi tego typu. Mają pogłębione wychowanie religijne, dają pierwszeństwo nauce społecznej i nowemu pojęciu stosunku do rodziny oraz szkoły.
2. Szkoły, które w zakresie organizacyjnym są zgodne ze szkołami państwowymi, zmienione są w nich treści nauczania, metody nauczania i wychowania.
3. Szkoły, które wypełniają lukę w szkolnictwie państwowym. Należą do nich np. średnie szkoły dwuletnie, które rozwiązują problem dalszego kształcenia dziewcząt ze słabymi wynikami w nauce, problem kształcenia samotnych matek itd. Dziewczęta uczą się podstawowych prac domowych, podstaw opieki nad zdrowym i chorym dzieckiem, prowadzenie domu itd. Mogą uzyskać w nich kwalifikacje dla mniej złożonych prac pomocniczych w obsłudze, służbie zdrowia i działalności charytatywnej.
4. Szkoły, które służą potrzebom kościoła i dają wykształcenie pomaturalne.

W ramach opracowanych w Republice Czeskiej, jednolitych projektów rozwoju szkolnictwa alternatywnego, zaczynają pracować klasy alternatywne w większości od pierwszego rocznika szkół podstawowych. Te i następne roczniki będą stopniowo dorastać do systemu swej własnej szkoły podstawowej. Tak, w naturalny sposób, dojdzie do transformacji i zbudowania w przyszłości w całości systemu szkolnictwa alternatywnego. Logicznym wstępem do tych instytucji szkolnych będą samodzielne alternatywne przedszkola.

Szkoły alternatywne w Republice Czeskiej chcą znaleźć drogę do humanistycznego wychowania i kształcenia. Odrzucają przy tym szereg cech współczesnej szkoły, do których należy autokratyzm w zarządzaniu, strach ucznia przed szkołą i nauczycielem, sposób oceniania uczniów, mechaniczne uczenie pamięciowe i anonimowość uczniów. Pragną dać uczniom szansę przeżycia szczęśliwie życia, poznania, nauki, pomagają im w znalezieniu swojej identyfikacji i wartości nie tylko u siebie, ale i u innych. Wychodzą przy tym z założenia, że uczeń potrafi rozwijać swoje pragnienia poznania, chęci i możliwości uczenia się. Celem tych szkół jest kompleksowe postrzeganie osobowości ucznia, odkrycie i otwarcie wszystkich potencjalnych możliwości, które są w nim ukryte. Szkoła miałaby się zmienić i służyć uczniowi, być oparta na partnerskim stosunku do niego, sympatii, rozumieniu jego potrzeb i wzajemnym respektowaniu.

Do szkół stopniowo wróci poczucie miłości, radości i podmiotowości we wszelkim działaniu.

Dochodzi przy tym do zasadniczych zmian w szkolnictwie. Zmienia się nie tylko jego treść i struktura organizacyjna, ale dostrzega się także nowe pedagogiczne podejścia, które są skłonne zapewnić uczniowi w procesie dydaktyczno-wychowawczym całkowicie nowe pojęcie aktywnej świadomości

podmiotu z poczuciem odpowiedzialności za swój dalszy indywidualny rozwój.

Specjalną cechą szkół alternatywnych jest kładzenie nacisku na takie formy i metody pracy, które przynoszą uczniom silne emocje, rozwijają ich życie uczuciowe, skłonności estetycznego rozumienia i przeżywania, dają szansę spontanicznego ujawniania własnych uczuć.

Szereg form przyjętych ze szkół alternatywnych rozwiniętych krajów europejskich, jak np.: krąg, praca w grupach, kurs i uroczystość, kładzie nacisk na rozwój i utrwalenie kontaktów społecznych, na wywołanie komunikacji społecznej, na gotowość ujawniania własnych myśli, umożliwia samorealizację jednostki, rozwój jej twórczości, napełniają ją radością z poznania i sukcesów. Uczniowie przeżywają poczucie współdecydowania we wszystkich sprawach życia grupy, odrzucają napięcie, stres i dominującą postawę nauczyciela, uczeń zbliża się do nauczyciela. Uczniowie w pracy grupowej zyskują przy pomocy nauczyciela możliwość obserwacji materiału nauczania. Uczą się samodzielnej pracy ze źródłami informacji, ujawniają swoje myśli słownie i graficznie. Zainteresowanie tematem wzmacnia się, jeśli uczniowie mieli wpływ na jego wybór. Rozwiązywanie zadań grupowych ma wielkie znaczenie dla rozwoju skłonności do samodzielnego rozstrzygania, planowania, organizowania, tworzenia i odpowiedzialności za wyniki pracy grupowej. Pełne wykorzystanie metod i form pracy dydaktyczno-wychowawczej może doprowadzić do wytworzenia spokojnego stosunku do wszystkiego, co wiąże się ze szkołą, wzmacnia motywację do nauki, do poznania świata i jego nienaruszalności.

Postępująca transformacja szkolnictwa kładzie duży nacisk na nową rolę nauczyciela. Nauczyciel musi być uprzejmy w stosunku do ucznia, musi go akceptować jako człowieka, wczuć się w jego świat uczuć i sposób myślenia, oceniać ucznia na podstawie relatywnie niezawisłych kryteriów. Wzajemny stosunek nauczyciela i ucznia oparty jest na współpracy, komunikacji, przyjaźni i pomocy jako rezultat respektowania praw ucznia. Uczniowie stają się współtwórcami i inicjatorami całego procesu dydaktyczno-wychowawczego, przy czym nauczyciel musi maksymalnie respektować indywidualne cechy osobowościowe rozwoju psychicznego. Nauczyciel, który tak współprzeżywa rozwój swoich uczniów, sam się wszechstronnie rozwija.

Wiele uwagi poświęca się także i problematyce oceniania i klasyfikowania ucznia. W szeregu typów szkół alternatywnych przechodzi się z tradycyjnego klasyfikowania na ocenianie wysiłku ucznia charakterystykami opisowymi, które określają i wzmacniają jego dalszy rozwój oraz pracę. Ocena słowna przynosi większe korzyści i odpowiada uczniom z problemami, zamkniętym, wzmacnia wewnętrzną motywację, zwiększa świadomość i twórczość ucznia. Jako wielce cenny okazał się przy tym rozwój samooceny i ocenianie przez innych. Przejście

od klasyfikowania do oceny opisowej jest sprawą wielce pozytywną, ale i złożoną. Wymaga solidnego przygotowania nauczycieli i pozyskania dla tej zmiany rodziców.

Szkoła alternatywna jest nastawiona na bardzo ścisły związek z rodzinami swych uczniów. Wychodzi przy tym z założenia, że z życia ucznia należy koniecznie wyłączyć sytuacje stresowe, które mogą wpływać z wychowania odbywającego się w różnorodnych środowiskach, o sprzecznych często oczekiwaniach. Rodzice są współodpowiedzialni za organizację życia szkolnego, mogą uczestniczyć w procesie kształcenia i wychowania. Wspólnie z nauczycielami rozwiązują problemy wychowawcze szkoły, jeśli są właściwie informowani o rytmie pracy szkoły.

Wszystkie przedstawione formy pracy prowadzą do stworzenia przyjemnej atmosfery w szkole, tworzą z niej miejsce, do którego uczniowie będą chętnie wracać, gdzie nauka staje się zabawą a szkoła grą.

Katedra Pedagogiki Wydziału Pedagogicznego Uniwersytetu Palackiego w Ołomuńcu stała się jednym z centrów dyskusji o problemach kształcenia alternatywnego w naszym kraju. Już po raz trzeci spotkali się w Ołomuńcu na konferencji naukowej nt.: „Współczesne światowe problemy szkolnictwa alternatywnego”, uczestnicy z kraju i z zagranicy, pracownicy instytucji zajmujących się wychowaniem i kształceniem, nauczyciele szkół wyższych, przygotowujący przyszłych nauczycieli. Celem tych spotkań jest nie tylko przybliżenie najlepszej tradycji przeszłości, prezentacja poziomu kształcenia alternatywnego na świecie i wymiana zawodowych i praktycznych doświadczeń naszych nauczycieli, ale przede wszystkim troska o spokojny rozwój nowych powstających szkół alternatywnych i nauczania prowadzonego w szkolnictwie państwowym.

Organizatorzy chcą się przyczynić do rozwoju takich szkół, które pokażą współcześnie światowy postęp w procesie kształcenia i połączyć go z duchem tradycji kulturalnych czeskiej szkoły w przyszłości.

Pierwsza z tych konferencji, która odbyła się w dniach 16-20 września 1991 r. W trakcie jej trwania uczestnicy, oprócz obrad plenarnych, pracowali w sekcjach: pedagogiki waldorfskiej i w sekcji szkolnictwa kościelnego. Z całkowitej liczby 93 uczestników aż 21 brało aktywny udział. Swoje wystąpienia poświęcili oni współczesnym problemom i tradycjom czeskiego i światowego szkolnictwa alternatywnego. Doszło do przekazania doświadczeń wśród szkół zaczynających pracę oraz dyskusji o znaczeniu szkolnictwa alternatywnego dla reformy czeskiego systemu szkolnego. Uczestnicy zostali zapoznani z projektem „zdrowa szkoła” jako alternatywną koncepcją wychowania do zdrowia.

W uchwałach konferencji uczestnicy zgodzili się z poglądem, że w czeskim demokratyzującym się społeczeństwie powstanie szkół alternatywnych jest po-

żądane dlatego, że daje uczniom i nauczycielom możliwość wyboru. W licznych wystąpieniach wskazywano na to, że do systemów alternatywnych trzeba podchodzić mądrze, bardzo krytycznie, z uwzględnieniem miejscowych tradycji, doświadczeń i możliwości nauczyciela. Sprawą rozstrzygającą przy realizacji kształcenia alternatywnego jest osobowość nauczyciela. Wśród innych oczekiwań podnoszono kwestię na zmiany podejścia urzędów państwowych do alternatywnych usiłowań nauczyciela. Proponowano wydawanie samodzielnego czasopisma poświęconego problemom kształcenia alternatywnego, które stworzyłoby płaszczyznę wymiany uwag i doświadczeń.

Druga konferencja, która odbyła się w dniach 14-16 września 1992 r., była poświęcona problematyce nauczyciela szkoły alternatywnej. Uczestniczyło w niej łącznie 145 uczestników. Pracowali oni w sekcjach ukierunkowanych na problematykę nauczyciela szkół alternatywnych i kościelnych, w sekcji szkoły alternatywnej na ziemiach czeskich w przeszłości, teraźniejszości i przyszłości oraz w sekcji wychowania alternatywnego w przedmiotach technicznych. W obradach plenarnych i sekcjach przedstawiono 49 referatów, które sumowały podstawowe cechy dydaktyczne nauczyciela różnych typów szkół alternatywnych i przy nauczaniu alternatywnym w szkołach państwowych, charakteryzowały jego konstrukcję myślenia filozoficznego, podstawowe cechy jego zawodowego podejścia do uczniów w nauce i poza nią; nawiązywały swymi spostrzeżeniami do najlepszych tradycji kształcenia na ziemiach czeskich. Nietostrzeżone zostały problemy przygotowania studentów do alternatywnego podejścia w szkołach i problematyka stosunków między dziećmi, rodzicami i nauczycielami w szkołach alternatywnych. Uczestnicy zostali zapoznani z wynikami wprowadzenia do szkół alternatywnych sposobów nauczania i wynikami dalszych doświadczeń ze współczesnej praktyki szkół alternatywnych. Do programu zostały włączone także warsztaty na temat: zdrowa szkoła i model tematycznego nauczania zintegrowanego - strategie kształcenia.

W uchwałach drugiej konferencji potwierdzono potrzebę organizowania konferencji ukierunkowanych na konkretne podejścia do problematyki szkolnictwa alternatywnego. W trakcie spotkań dano też większą szansę wystąpienia dla nauczycieli szkół alternatywnych i zainteresowanych ze szkół państwowych. Uczestnicy konferencji zgodzili się na konieczność wdrażania zdobywanych doświadczeń zarówno do praktyki jak i do przygotowania studentów wydziałów kształcących przyszłych nauczycieli.

Trzecia konferencja na prośbę większości uczestników odbyła się w ostatnich dniach sierpnia 1993 roku. Głównym tematem obrad był uczeń szkoły alternatywnej. Łącznie 146 uczestników pracowało w: sekcji poświęconej problemom ucznia szkoły alternatywnej, sekcji zajmującej się przygotowaniem nauczyciela z punktu widzenia szkoły alternatywnej i w sekcji ukierunkowanej na

pracę szkół prywatnych i kościelnych, szkół zdrowia i rekreacje. W trakcie obrad plenarnych i w sekcjach wygłoszono 57 referatów, które dokumentowały wyniki badań pedagogicznych, psychologicznych; prezentowały modele dydaktyczno-wychowawcze i pogramy nauczania. Szczególnie cenne były wystąpienia przynoszące informacje o przebiegu pojedynczych alternatywnych eksperymentów i osiągniętych rezultatach. Wiele uwagi poświęcono problematyce usuwania ze szkoły strachu a także kwestii oceniania i klasyfikowania pracy ucznia. Szczególny nacisk kładziono na werbalny sposób oceniania ucznia, który wymaga jednak całkowitej zmiany rozumienia procesu dydaktyczno-wychowawczego i stosunku nauczyciela do ucznia. Szereg wystąpień było ukierunkowanych na przygotowanie nauczyciela z punktu widzenia podejścia alternatywnego. Dyskutujący wskazywali na fakt, że przygotowanie przyszłych nauczycieli o podejściu alternatywnym nie może być tylko sprawą nauczycieli katedr pedagogiki i psychologii, ale przede wszystkim katedr kierunkowych. Zwrócili również uwagę na konieczność podwyższenia poziomu przygotowania pedagogiczno-psychologicznego przyszłych nauczycieli w przeciwieństwie do tych żądań i niektórych tendencji ograniczających element przygotowania pedagogiczno-psychologicznego. Sugerowano również, aby Ministerstwo Szkolnictwa, Młodzieży i Wychowania Fizycznego jasno formułowało oczekiwania w zakresie pedagogicznego przygotowania nauczyciela. Mogłyby one stać się jedną z miar oceny określonych wydziałów przygotowujących nauczycieli. Dużą uwagę wzbudziły komunikaty poświęcone problematyce troski o dzieci głuche i niewidome o wyniki współżycia uczniów zdrowych i uczniów specjalnej troski. Do innych kręgów tematycznych należały wystąpienia poświęcone problematyce przyjęcia programu wspierania i ochrony zdrowia w szkołach, w oparciu o program Światowej Organizacji Zdrowia „Zdrowie dla wszystkich do roku 2000”.

W konferencji tej uwidocznił się wysoki poziom jakościowy. Określona problematyka została we wszystkich sekcjach pogłębiona, dano też więcej czasu na wzajemną dyskusję i wspólną refleksję nad poszczególnymi problemami. Do licznych wystąpień były dołączone kasety video i dokumentacja komputerowa. Uczestnicy często wracali do kwestii przywrócenia szkole jej dostojności i podniesienia kompetencji nauczyciela, zagadnienia kształcenia nauczyciela jako kompetentnego pedagoga o indywidualnej osobowości. W przygotowaniu nauczycieli zauważono konieczność podwyższenia poziomu w obszarze komunikacji pedagogicznej i poświęcenia uwagi lepszym stosunkom między nauczycielami a studentami w szkołach wyższych. Uchwały trzeciej konferencji radziły otworzyć szkołę społeczności, przede wszystkim rodzicom. W tym duchu zrodził się pomysł czwartej konferencji, która odbędzie się w roku 1994 i będzie

poświęcona przede wszystkim stosunkowi szkoły alternatywnej do rodziny oraz do rodziców uczniów szkół alternatywnych.

Z dwóch minionych konferencji zostały opublikowane już zbiory materiałów¹, które zawierają wygłoszone referaty. Wierzymy, że publikacje te przyspieszą i polepszą orientację osób zainteresowanych czeskim i światowym szkolnictwem alternatywnym a także przyniosą cały szereg nowych bodźców dla realizacji idei szkół alternatywnych w praktyce.

Z oryginału czeskiego
przełożył
Zenon Jasiński

Alena Nelešovska
Drahomira Holoušova

Alternative School Movement in Czech Republic

Summary

The paper deals with characteristic features of private alternative schools that are, at present, being established in Czech Republic.

The basic problem, discussed in the paper, is selecting optimum forms and methods of work in alternative education. Alternative schools are treated here as a way towards humanistic upbringing and education.

The authoress stresses the necessity of using forms and methods of work that would inspire strong emotions in pupils, develop their emotional life, ability of aesthetic comprehensions and experience, and give them a chance of spontaneous expressing their feelings. Much attention is paid to problems of marking and evaluating pupils' achievements. Stress is put on descriptive evaluation.

A trend towards very close cooperation with parents of alternative school pupils is also discussed.

¹ Zob. Sborník z konference o současných celosvětových otázkách alternativního školství. Univerzity Palackianae Olomucensis Facultas Paedagogica. Ecoprogress. Olomouc 16-20 zaří 1991; Sborník z 2 konference o současných celosvětových otázkách alternativního školství, Olomouc, 14-16 zaří 1992.